ПРАВОВІ ОСНОВИ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ (ВИБІРКОВИЙ АНАЛІЗ)

ДОРОГАНЬ Олександр Михайлович - аспірант кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.9

На етапі вступу України до Європейського Союзу (далі - ЄС) перед законотворцями і державними органами постає завдання щодо приведення національного законодавства до вимог ЄС та забезпечення виконання чинного законодавства у різних сферах життя суспільства. Серед державних структур, які займають одне з чільних місць у системі формування державного бюджету, є Державна митна служба України (далі – ДМС, Держмитслужба). Як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, ДМС реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи. У своїй діяльність цей державний орган керується Конституцією та законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Одним із завдань, покладених на ДМС, є забезпечення та здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства з питань державної митної справи та в межах повноважень, визначених законом, дотримання законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на Держмитслужбу, під час переміщення товарів через митний кордон України та після завершення операцій з митного контролю та митного оформлення.

Реалізація цього завдання, як і інших вимог, покладених перед Держмитслужбою, вимагає відповідного нормативно-правового регулювання на всіх етапах здійснення діяльності щодо забезпечення дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) та громадянами при перетині митного кордону порядку, встановленого Митним кодексом України (далі – МК) та іншими нормативно-правовими актами.

У цьому зв'язку необхідно забезпечити доступ повноважних представників ДМС, учасників сфери ЗЕД, контролюючих та правоохоронних органів до джерел митного права, які необхідно систематизувати відповідно до їх ієрархічної природи, юридичного статусу та сфери правового регулювання, виходячи з особливостей застосування митного законодавства до учасників сфери ЗЕД за напрямками діяльності.

Ключові слова: митні органи, Державна митна служба, митне законодавство, правове регулювання, митна справа, контроль, суспільство, Україна.

Постановка проблеми

Дослідження джерел митного права України заслуговує посиленої уваги з боку науковців і практиків правозастосування, оскільки перед Державною митною службою України покладено завдання щодо забезпечення відповідних надходжень до бюджету від зовнішньоекономічної діяльності. Серед інших пріоритетних завдань у контексті виконання плану заходів щодо

вступлення України до Європейського Союзу слід зазначити необхідність провести реформування ДМС та привести нормативну базу, що регулює її правовий статус та повноваження у відповідність до законодавства ЄС. Усі зазначені питання потребують поглибленого вивчення, а джерела митного права України – систематизації та упорядкування з огляду на їх юридичну природу.

Наукова новизна дослідження полягає у формуванні ієрархічно-структурованої системи нормативно-правових актів (джерел митного законодавства), дія яких поширюється на сферу митної діяльності як складової зовнішньоекономічної діяльності.

Стан дослідження проблеми

Дослідження у галузі правового забезпечення митної діяльності здійснювали такі науковці, як Гречишкіна О. О., Григорчук М. В., Гуцул І. А., Журавський В. С., Зайчук О. В., Калініченко А. І., Керімов Д. А., Ковалев А. С., Ковальський В. С., Настюк В. Я., Нерсесянц В. С., Оніщенко Н. М., Опришко В. Ф., Петришин О. В., Рабінович П. М., Тихомиров Ю. О., Шевченко А. Є. та ін.

Мета і завдання дослідження полягає в здійсненні комплексного аналізу митного законодавства України спрямоване на отримання наукового доробку – вирізнення особливостей забезпечення нормативно-правових актів різної юридичної сили в діяльність митних органів.

Виклад основного матеріалу

Основною характеристикою галузі права є її здатність забезпечувати правовий регулюючий вплив щодо певної частини суспільних відносин однорідними вольовими засобами, які, набуваючи імперативного наповнення, здійснюють упорядкування та встановлюють межі легітимної діяльності з урахуванням правової природи об'єкта і предмета, на який спрямовується їх дія. За таких умов митне право забезпечує первинні потреби при формуванні правового поля зовнішньоекономічної діяльності. Такої думки дотримується А. І. Калініченко, зазначаючи, що «…сучасне митне законодавство є одним із найважливіших чинників, щодо реалізації зовнішньоекономічної політики держави, захисту її національних інтересів на міжнародному рівні, а також прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України» [1, с. 84].

Отже, правовою основою діяльності митних органів є Конституція України, зокрема такий порядок закладено положеннями статті 92, відповідно до якої «… виключно законами України визначаються…засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи» [2]. З цього робимо висновок про те, що Основний Закон є підґрунтям для формування галузевої законодавчої та іншої нормотворчої діяльності, тобто всі інші джерела митного права приймаються на підставі положень Конституції України і мають їй відповідати.

Характеризуючи інші джерела митного права, звертаємося до Митного кодексу України (далі МК), який є комплексним галузевим законом, що врегульовує засадничі принципи митної справи та формує нормативну базу для ухвалення інших законів, дотичних до цієї сфери. Так, згідно з положеннями статті 5 Митного кодексу «…Державна митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики» [3].

Науково-практичним коментарем до статті 7 Митного кодексу України зазначено, що цей документ «… визначає засади організації та здійснення митної справи в Україні, регулює економічні, організаційні, правові, кадрові та соціальні аспекти діяльності митної служби України, права та обов'язки громадян та суб'єктів господарювання у відносинах, пов'язаних

з реалізацією ними свого права на переміщення через митний кордон товарів та транспортних засобів. МК – основний галузевий нормативний акт» [4].

Наступним джерелом митного права є закони. Вони наділені вищою юридичною силою стосовно інших нормативно-правових актів. Як зазначає В. Я. Настюк, закони, що регулюють митну справу в Україні, можна поділити на загальні та спеціальні [5, с. 136]. На думку науковця, до системи загальних законів слід віднести закони, що характеризуються множинністю об'єктів нормативного регулювання, насамперед Конституцію України. Спеціальні закони сприяють вирішенню творчих конструктивних завдань у митно-правовій сфері.

За ієрархією серед основних джерел митного права зазначаємо Податковий кодекс України, яким врегульовано питання діяльності суб'єктів, що здійснюють зовнішньоекономічні операції, пов'язані з переміщенням через митний кордон товарів, автомобільного транспорту тощо, адже головною формою вияву податкової політики у сфері ЗЕД, на думку вчених Гречишкіної О.О. та Ковалева А.С., є система оподаткування експортно-імпортних операцій, яка складається із встановлених видів податків та обов'язкових платежів [6, с. 27].

Водночас необхідно зазначити, що податкова система, як і інші галузі права, потребує суттєвого удосконалення та приведення у відповідність до заходів, що здійснюються в рамках євроінтеграції України. Такої думки дотримується І. А. Гуцул. Науковець висловлюється про те, що «… для України нагальною потребою виступає вдосконалення податкової системи, яка сприятиме стабілізації та конкурентоспроможності її економіки при входженні у світове господарство. Важлива роль при цьому повинна надаватися процесу оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, оскільки надходження від адміністрування митних платежів займають високу частку в структурі дохідної частини Державного бюджету України. Тому формування ефективної системи оподаткування зовнішньоекономічної діяльності в умовах лібералізації митної політики України є надзвичайно актуальним питанням та потребує ґрунтовних наукових досліджень [7, с. 1].

Серед спеціальних нормативно-правових актів, якими опосередковано регулюються питання митної справи, виокремлюємо такі Закони України:

- «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. №959-ХП [8];

- «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. №1068-ХІУ [9];

- «Про Митний тариф України» від 5 квітня 2001 р. №2371-111 [10] та інші, посилання на які містяться в коментарях до відповідних статей МК.

У загальній структурі джерел митного права значну роль відіграють підзаконні нормативно-правові акти, а саме:

- укази Президента України («Про символіку Держмитслужби України» від 27 червня 2003 р. №554/2003 [11], «Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності митної служби України» від 24 жовтня 2003 р. №1209/2003 [12], «Про введення до складу Представництва України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзі) представника Держмитслужби України» від 19 квітня 2004 р. №445/2004 [13], «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків І, ІІ, ІІІ, V, VI, VII, VIII до неї» від 23 травня 2000 р. №699/2000 [14];

- постанови кабінету Міністрів України, що вводять в дію підзаконні нормативні акти, які стосуються або організації та функціонування системи митної служби України, або механізму реалізації митними органами своїх завдань та функцій щодо безпосередньої реалізації митної політики держави («Положення про Державну митну службу України» від 6 березня 2019 року № 227 [15], «Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними» [16] та інші,

пов'язані із здійсненням митними органами своїх повноважень та ін.;

- накази і розпорядження Міністерства фінансів України та Держмитслужби України («Про затвердження Правил митного контролю та митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються громадянами через митний кордон України» від 17 листопада 2005 р. №1118 [17], «Про затвердження Порядку реалізації положень Конвенції про процедуру спільного транзиту на території України» від 07.10.2022 № 325[18], «Про затвердження Змін до Класифікатора митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, Класифікатора результатів виконання митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, та Класифікатора причин незавершення митного оформлення» від 06.02.2025 № 72 [19] тощо).

Із наведеного ієрархічного аналізу нормативно-джерельної бази слідує, що нормативно-правове регулювання сфери митної діяльності відзначається не тільки складною зовнішньою структурою, але й забезпечує внутрішню систему взаємодії нормативно-правових актів різної юридичної сили. При цьому законодавець дотримується зрозумілої хронологічної послідовності в постановці завдань та формуванні правової основи провадження митної діяльності з урахуванням конкретних історичних періодів в історії незалежної України. З цієї проблематики висловлюється М. Г. Шульга. Науковець зазначає, що «…сукупність джерел митного права складає єдину систему, що має свою структуру. Усі складові елементи цієї системи перебувають у відносинах субординації та ієрархічної підпорядкованості. Основними принципами побудови сучасного митного законодавства є конституційність і законність. Конституційність передбачає точну відповідність усіх джерел митного права головним принципам митного регулювання, закріпленим у Конституції України. Законність означає обов'язкову відповідність підзаконних актів приписам законів, на основі і для розвитку яких приймалися ці підзаконні акти [20, с.118].

Ще більшої суспільної ваги набувають процеси удосконалення митної діяльності після прийняття України кандидаткою на вступ до Європейського Союзу. В. О. Васюренко, досліджуючи вплив фінансового регулювання на сталість зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, зазначає, що «…в умовах глобалізації одним з найважливіших напрямів підвищення ефективності економіки України є розвиток зовнішньоекономічної діяльності [21, с. 39].

Отже, як висновок до вищесказаного необхідно зазначити, що правовою основою митного законодавства України є всі нормативно-правові акти різної юридичної сили, яким у тій чи іншій мірі регулюються питання митної діяльності. Зокрема, Конституція України; міжнародні договори України у сфері митної справи; закони – кодифіковані та некодифіковані; інші нормативно-правові акти, які забезпечують правові засади провадження митної діяльності як складової сфери ЗЕД. При цьому треба мати на увазі, що сучасний стан митного законодавства характеризується множинністю суб'єктів, наділених відповідними функціями щодо формування правової основи в діяльності митних органів.

Література

1. Калініченко А. І. Систематизація митного законодавства: сутність та форми. Дис. на зд. наук. ст. канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2015. 200 с.

2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

3. Митний кодекс України. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012. № 44-45. № 46-47, № 48. Ст.552.

4. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України. URL : http://mego.info (дата звернення 15.03.2025).

5. Настюк В. Я. Митний закон як основна форма митного законодавства. *Пробле-*

ми законності. Вип. 42. Харків. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. 2000. С. 131-136.

6. Гречишкіна О. О., Ковалев А. С. Податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля* №8(215). 2014. С. 26-29.

7. Гуцул І. А. Оподаткування зовнішньоекономічної діяльності: фіскальні ефекти та регулюючий потенціал. Автореф. дисер. кандид. економ. наук. Тернопіль. 2015. 24 с.

8. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 16 квітня 1991 р. №959-ХП [8 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text.

9. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей. Закон України від 21 вересня 1999 р. №1068-XIУ [9 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text.

10 Про Митний тариф України. Закон України від 5 квітня 2001 р. №2371-111 [URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text.

11. Про символіку Держмитслужби України. Указ Президента України від 27 червня 2003 р. №554/2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/2003#Text.

12. Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності митної служби України. Указ Президента України від 24 жовтня 2003 р. №1209/2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209/2003#Text.

13. Про введення до складу Представництва України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзі) представника Держмитслужби України. Указ Президента України від 19 квітня 2004 р. №445/2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/445/2004#Text.

14. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї. Указ Президента України від 23 травня 2000 р. №699/2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/699/2000#Text.

15. Положення про Державну митну службу України. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 227. URL : https://customs.gov.ua/polozhennia.

16. Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 р. № 451. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2012-%D0%BF#Text.

17. Про затвердження Правил митного контролю та митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються громадянами через митний кордон України. Наказ Держмитслужби від 17 листопада 2005 р. №1118. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1428-05#Text.

18. Про затвердження Порядку реалізації положень Конвенції про процедуру спільного транзиту на території України. Наказ Міністерства фінансів України від 07.10.2022 № 325. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1309-22#Text.

19. Про затвердження Змін до Класифікатора митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, Класифікатора результатів виконання митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, та Класифікатора причин незавершення митного оформлення. Наказ Міністерства фінансів України від 06.02.2025 № 72. URL : https://customs.gov.ua/documents/nakaz-ministerstva-finansiv-ukrayini-vid-06-02-2025-no-72-515.

20. Шульга М.Г. Система джерел митного права України. *Проблеми законності*. Вип. 40. Харків. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. 2003. С. 118–125.

21. Васюренко В. О. Аналіз впливу фінансового регулювання на сталість зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Зб. наук. праць. Харків. 2009. Вип. 2 (7). С. 37–42.

SUMMARY

At the stage of Ukraine's accession to the European Union (hereinafter – the EU), lawmakers and state bodies are faced with the task of bringing national legislation into line with EU requirements and ensuring the implementation of current legislation in various spheres of society. Among the state structures that occupy one of the leading places in the system of state budget formation is the State Customs Service of Ukraine (hereinafter – the State Customs Service). As a central body of executive power, the activities of which are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the Minister of Finance, the State Customs Service implements state customs policy, state policy in the field of combating offenses in the application of legislation on state customs affairs. In its activities, this state body is guided by the Constitution and laws of Ukraine, acts of the President of Ukraine and resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine adopted in accordance with the Constitution and laws of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, and other acts of legislation.

One of the tasks assigned to the State Customs Service is to ensure and exercise control over compliance with the requirements of the legislation on state customs affairs and, within the powers defined by law, compliance with the legislation on other issues, control over which is assigned to the State Customs Service, during the movement of goods across the customs border of Ukraine and after the completion of customs control and customs clearance operations.

The implementation of this task, as well as other requirements assigned to the State Customs Service, requires appropriate regulatory and legal regulation at all stages of the implementation of activities to ensure compliance by entities of foreign economic activity (hereinafter referred to as FEA) and citizens when crossing the customs border with the procedure established by the Customs Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Customs Code) and other regulatory and legal acts.

In this regard, it is necessary to ensure access of authorized representatives of the State Customs Committee, participants in the foreign economic activity sphere, regulatory and law enforcement bodies to sources of customs law, which must be systematized in accordance with their hierarchical nature, legal status and scope of legal regulation, based on the specifics of the application of customs legislation to participants in the foreign economic activity sphere by areas of activity.

Keywords: customs authorities, State Customs Service, customs legislation, legal regulation, customs, control, society, Ukraine.